

آمارگیری گذار جوانان از تحصیل به کار

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری

پژوهشکده‌ی آمار

تابستان ۱۳۸۵

به نام خداوند جان و خرد

پیشگفتار

مسئله‌ی بیکاری جوانان از جمله مسائل مهم در برنامه‌ریزی‌های کلان کشور می‌باشد. هر چند نرخ بیکاری جوانان از طرح آمارگیری نیروی کار قابل محاسبه است، ولی چالش‌های مربوط به اشتغال جوانان و مشکلاتی که آن‌ها در ورود به بازار کار و حفظ کار مناسب با آن مواجه هستند از آمارگیری مذکور قابل بررسی نیست. برای جمع‌آوری اطلاعات مزبور، سازمان بین‌المللی کار آمارگیری گذار از تحصیل به کار (SWTS)¹ را طراحی کرده است. نتایج این آمارگیری، به کشورها کمک می‌کند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اشتغال مربوط به جوانان را بهبود بخشند. سازمان بین‌المللی کار یازده کشور را به عنوان پیشگامان اجرای آمارگیری گذار از تحصیل به کار انتخاب نموده که یکی از آن‌ها ایران بوده است.

با توجه به سابقه‌ی پژوهشکده‌ی آمار در طراحی طرح نیروی کار مطابق با تعاریف و استانداردهای بین‌المللی، ILO اجرای آمارگیری گذار از تحصیل به کار را به این پژوهشکده محول نمود.

بدین منظور گروه مطالعاتی با مدیریت سرکار خانم فاطمه هرنندی و همکاری خانم‌ها مریم جوادی، زهره فلاح‌محسن‌خانی و جناب آقای حمید معظمی‌گودرزی تشکیل شد. جناب آقای دکتر فرهاد مهران کارشناس ارشد سازمان بین‌المللی کار نیز با ارائه‌ی راهنمایی‌های ارزشمند، کیفیت کار گروه را ارتقاء دادند.

¹ School- To- Work Transition Survey

این طرح آماری در سه استان تهران، آذربایجان شرقی و لرستان اجرا شد. جنای آقای علی اکبر مظهری مدیریت اجرای آمارگیری در سه استان را به عهده داشتند و خانم‌ها بتول فاضلی، ماه‌منیر مجتهدی و نسرين امیری به ترتیب نظارت اجرایی استان‌های آذربایجان شرقی، لرستان و تهران را برعهده داشتند. همچنین خانم بتول فاضلی به عنوان کارشناس مسئول استخراج نیز با گروه مطالعاتی همکاری داشتند.

گزارش طرح مذکور به زبان انگلیسی تهیه و به ILO ارسال شد. علاوه بر آن گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری تهیه‌ی گزارش جامعی از نتایج طرح به زبان فارسی را نیز در دستور کار خود قرار داد. در تهیه‌ی این گزارش سرکار خانم‌ها بتول فاضلی، فاطمه هرنندی و زهره فلاح‌محسن‌خانی همکاری داشتند. سرکار خانم مهرانوش میرمحمد نیز زحمت حروف‌چینی گزارش را برعهده داشتند. در این‌جا لازم است از تمامی عزیزانی که در طراحی، اجرا، استخراج و تهیه‌ی گزارش همکاری نموده‌اند، قدردانی و تشکر شود.

از خوانندگان محترم تقاضا می‌شود، نظریات اصلاحی خود در ارتباط با محتوای مجموعه‌ی حاضر را به گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری پژوهشکده‌ی آمار منعکس نمایند.

گروه پژوهشی طرح‌های فنی و روش‌های آماری
پژوهشکده‌ی آمار

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	۱- مقدمه
۳	۱-۱ سابقه و توجیه طرح
۶	۲- طرح آمارگیری گذار از تحصیل به کار
۶	۱-۲- هدف کلی
۷	۲-۲- فرم‌های مورد استفاده در اجرای طرح
۷	فرم ۱- پرسشنامه‌ی خانوار
۷	فرم ۲- پرسشنامه‌ی جوانان
۱۱	فرم ۳- پرسشنامه‌ی کارفرمایان
۱۲	۳-۲- جامعه‌ی آماری
۱۲	۴-۲- پوشش جغرافیایی
۱۲	۵-۲- زمان آماری
۱۳	۶-۲- زمان آمارگیری
۱۳	۷-۲- چارچوب نمونه‌گیری
۱۳	۸-۲- روش نمونه‌گیری، تعداد نمونه و روش انتخاب نمونه‌ها
۱۴	۹-۲- تعاریف و مفاهیم به‌کار رفته
۲۷	۱۰-۲- طبقه‌بندی‌های مورد استفاده
۳۱	۳- یافته‌های طرح
۳۱	۱-۳- گزیده‌ی یافته‌ها
۳۷	۲-۳- جداول

۱- مقدمه

یکی از شرط‌های لازم برای از میان بردن فقر و توسعه پایدار، اشتغال جوانان است. در همه‌ی مناطق، آمار و اطلاعات نشان می‌دهد که افراد جوان در مقایسه با بالغین، سطح بیکاری بالاتری دارند و کیفیت شغلی آن‌ها نیز پایین‌تر از سایر گروه‌های سنی است. عدم موفقیت در پیدا کردن شغل مناسب، پیامدهای پایداری بر الگوهای شغلی و درآمد جوانان در تمام طول زندگی آنان دارد. تسهیل مرحله‌ی گذار از تحصیل به کار (یا کار به مدرسه برای جوانانی که در گذشته در نیروی کار کودکان بوده‌اند)، یک پیش شرط برای کمک به جوانان است تا بر مشکلاتی که در پیدا کردن و نگهداری مشاغل مناسب برای آن‌ها وجود دارد، فائق آیند.

اشتغال جوانان در سازمان بین‌المللی کار^۱ (ILO)، از اولویت بالایی برخوردار است. این سازمان در حال حاضر مسئول شبکه اشتغال جوانان^۲ (YEN) است که در سال ۲۰۰۰ با هدایت و رهبری سازمان ملل و بانک جهانی و خود ILO ایجاد شده است. در بخش‌های مختلف، مسئولیت پیگیری قطعنامه‌ی مجمع عمومی سازمان ملل در زمینه‌ی بهبود اشتغال جوانان، به عهده‌ی دبیرخانه‌ی شبکه مذکور می‌باشد. سازمان بین‌المللی کار و همکاران شبکه اشتغال جوانان، در زمینه‌ی تهیه‌ی راه‌حل‌های جدید برای کمک به برنامه‌های ملی توسعه کشورها فعالیت می‌کنند. یازده کشور در این زمینه به عنوان کشورهای پیشگام انتخاب شده‌اند که یکی از این کشورها ایران است.

¹ International Labour Office

² Youth Employment Network

اخیراً، سازمان بین‌المللی کار به منظور تقویت نقش خود در اجرای قطعنامه‌ی سازمان ملل در مورد جوانان، «گروه اشتغال جوانان»^۱ (YET) را برای فعالیت در زمینه‌ی اشتغال جوانان پایه‌گذاری نموده است.

گروه مذکور به دنبال بالا بردن توانایی مؤسسات ملی و منطقه‌ای، اتحادیه‌های تجاری، سازمان‌های کارفرمایان، جوانان و زنان در تقویت چارچوب سیاست‌گذاری‌های مبتنی بر دانش است به نحوی که بتوانند موقعیت‌های شغلی سودمند برای جمعیت جوان را افزایش دهند.

در چارچوب اهداف مذکور، این آمارگیری یکی از فعالیت‌های گروه اشتغال جوانان محسوب می‌شود که مربوط به پروژه سازمان بین‌المللی کار در خصوص ترویج کار مولد و مناسب برای جمعیت جوان است. هدف‌های این پروژه، تقویت سطح دانش و ابزار به منظور ترویج کار شایسته برای افراد جوان؛ ترویج تبادل دانش در بین سازمان‌های ملی ذیربط و دیگر همکاران شبکه اشتغال جوانان؛ و همچنین حمایت از تجدید نظرهای ملی در تهیه برنامه‌های عملیاتی است.

¹ Youth Employment Team

۱-۱- سابقه و توجیه طرح

جمعیتی که بیش تر در معرض خطر بیکاری قرار دارند عمدتاً جوانان تحصیل کرده‌ای هستند که برای اولین بار وارد بازار کار می‌شوند و در سراسر جهان، میزان‌های بیکاری جوانان (چنان که انتظار می‌رود) ۲ تا ۳ برابر بالاتر از میزان بیکاری بزرگسالان است.

یک دلیل برای میزان‌های بیکاری بالای جوانان این است که، جوانانی که برای اولین بار در جستجوی کار هستند، با مشکلات بزرگ‌تری ناشی از فقدان تجربه‌ی کاری روبرو می‌شوند و اغلب، دسترسی محدودی به اطلاعات مربوط به پست‌های خالی دارند. چون اکثریت افرادی که برای اولین بار جویای کارند، جوان هستند، میزان بیکاری آنان بیش تر از میزان بیکاری بزرگسالان خواهد بود. به دلیل اهمیت اشتغال جوانان در سراسر دنیا، فراهم کردن کار شایسته برای جوانان، یکی از هشت هدف هزاره و میزان بیکاری جوانان، یکی از ۴۸ نماگر هدف هزاره سازمان ملل است.

میزان بیکاری در ایران در آبان‌ماه سال ۱۳۸۲ در سطح کشور ۱۱/۸ درصد بوده که به تفکیک جنس و گروه‌های سنی در جدول زیر آمده است:

میزان بیکاری ایران بر اساس نتایج آمارگیری

اشتغال و بیکاری در آبان‌ماه سال ۱۳۸۲

گروه سنی	کل	مرد	زن
۱۰ ساله و بیش‌تر	۱۱/۸	۱۰/۱	۲۱/۲
۱۵-۲۹ ساله	۲۲/۲	۱۹/۰	۳۷/۲
۱۵-۱۹ ساله	۲۶/۵	۲۳/۲	۴۰/۳
۲۰-۲۴ ساله	۲۶/۶	۲۲/۵	۴۵/۶
۲۵-۲۹ ساله	۱۴/۴	۱۲/۲	۲۵/۱

به این ترتیب میزان‌های بیکاری جوانان به وضوح بیش از میزان بیکاری در کل کشور است، همچنین این میزان‌ها برای زنان تقریباً دو برابر مردان می‌باشد.

مشکل بیکاری جوانان در ایران بسیار جدی است زیرا علاوه بر بالا بودن نرخ بیکاری جوانان، در حال حاضر درصد زیادی از جمعیت را جوانان تشکیل می‌دهند (تقریباً ۳۵ درصد)، اگرچه درصد جمعیت زیر سن فعالیت اقتصادی ۱۰ ساله و بیش‌تر، ۱۶ درصد است.

برای کاهش این میزان، قبل از هر چیز بایستی عواملی را که سبب بروز مشکلات برای ورود جوانان به بازار کار و پیدا کردن کار شایسته است، شناسایی کنیم. با شناسایی این عوامل، سیاست‌گذاران کشور مبنایی در زمینه‌ی چگونگی مداخله در بازار کار به منظور متعادل نمودن عرضه و تقاضا را در اختیار خواهند داشت.

اطلاعات در مورد عوامل مذکور، معمولاً از طرح آمارگیری نیروی کار، قابل دسترس نیست زیرا شناخت این عوامل مستلزم تمرکز روی مسایل خاص اولین ورود افراد جوان به بازار کار پس از ترک مدرسه است. برای جمع‌آوری اطلاعات مزبور، سازمان بین‌المللی کار طرح آمارگیری گذار از تحصیل به کار^۱ (SWTS) را طرح‌ریزی کرده است. این طرح یک ابزار آماری است که به کشورها کمک می‌کند از طریق درک بهتر چالش‌های مربوط به اشتغال جوانان، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اشتغال آنان را بهبود بخشند. با نتایج این آمارگیری، کشورها قادر خواهند بود، سهولت یا دشواری ورود افراد جوان به بازار کار پس از ترک مدرسه را به صورت کمی بیان کنند. نتایج این طرح همچنین تا حدودی

¹ School- To- Work transition Survey

نواقص احتمالی موجود در نظام آموزشی کشور را که قادر نیست جوانان را برای ورود به بازار کار آماده کند، مشخص می‌کند.

با در نظر داشتن این موضوع که تجربه‌ی اولین ورود به بازار کار یک جوان می‌تواند در موقعیت شغلی او در بازار کار، در سراسر زندگی وی تأثیرگذار باشد، شناخت عوامل توجیهی مربوط به سهولت یا دشواری گذارها بسیار مهم است، به این ترتیب می‌توان در صورت لزوم برای اصلاح فرایند گذار، سیاست‌های مورد نظر را تهیه و به اجرا در آورد.

البته باید در نظر داشت که این آمارگیری به عنوان یک ارزیابی کلی در مورد مشکلاتی که افراد جوان با آن روبرو هستند، قلمداد نمی‌شود. همچنین قصد ما به دست آوردن شاخص‌هایی که از آمارگیری‌های نیروی کار قابل دسترسی می‌باشند، نیست (مانند نرخ مشارکت نیروی کار، نسبت اشتغال به جمعیت، نسبت‌های بیکاری، اشتغال ناقص و ...). بلکه هدف از این آمارگیری، به دست آوردن اطلاعات مکملی است که نمی‌توان آن را از برنامه‌های ملی آمار که به طور جاری انجام می‌شود، به دست آورد. این هدف با تمرکز روی موضوع خاص ورود به بازار کار افراد جوان، زمانی که مدرسه را ترک می‌کنند، محقق می‌شود.

آمارگیری گذار از تحصیل به کار بجز در کشور ایران در کشورهای ویتنام، مصر، اندونزی، سریلانکا، جامائیکا، نپال، اردن، قرقیزستان، چین و کوزوو اجرا شده است و یا در حال اجرا می‌باشد.

۲- طرح آمارگیری گذار از تحصیل به کار

این آمارگیری در ۳ استان منتخب آذربایجان شرقی، تهران و لرستان با نظارت پژوهشکده‌ی آمار و همکاری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌های ذیربط اجرا شده است. اطلاعات مورد نیاز در این آمارگیری از طریق مصاحبه‌ی حضوری آمارگیران با خانوارهای منتخب گردآوری شده است.

۲-۱- هدف کلی

هدف کلی اجرای طرح، شناخت عوامل مؤثر بر نرخ بالای بیکاری مردان و زنان جوان در ایران و همچنین تعیین زمینه‌هایی است که می‌توان سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی را برای تسهیل گذار مردان و زنان جوان به مشاغل مناسب و مستمر، ارائه نمود.

اهداف تفصیلی این طرح، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات در مورد چالش‌های گوناگونی است که مردان و زنان جوان در زمان گذار به زندگی کاری با آن مواجه می‌شوند. در انجام این کار، توجه خاص به تفاوت‌های جنسیتی نیز مدنظر است.

۲-۲- فرم‌های مورد استفاده در اجرای طرح

اطلاعات مورد نیاز در این آمارگیری در قالب ۳ پرسشنامه‌ی جداگانه به شرح زیر از پاسخگویان گردآوری شده است. پرسشنامه‌های مورد استفاده، نسخه تعدیل شده پرسشنامه‌های عمومی ILO برای SWTS بوده است. به منظور حصول اطمینان از لحاظ نمودن نیازهای سیاست‌گذاران متولی امر اشتغال در کشور، پرسشنامه‌ی مذکور به وزارت کار و امور اجتماعی ارسال شد و پس از بررسی در واحدهای ذیربط، اقلام مورد نظر آن وزارت‌خانه به پژوهشکده اعلام شد که در مرحله‌ی طراحی پرسشنامه مورد توجه گروه مطالعاتی قرار گرفت. نیز در تعیین اقلام پرسشنامه‌ها استفاده شده است.

فرم ۱- پرسشنامه‌ی خانوار:

این فرم به منظور تهیه‌ی اطلاعات کلی در مورد اعضای خانوار، تعیین افراد ۱۵ تا ۲۹ ساله‌ی عضو خانوار برای تکمیل فرم ۲ و تعیین افراد کارفرمای عضو خانوار برای تکمیل فرم ۳، تهیه شده است. فرم مذکور شامل اقلام بستگی با سرپرست خانوار، جنس و سن اعضای خانوار، همراه با تعداد افراد خانوار، تعداد افراد شاغل خانوار به تفکیک کارفرما، کارکن مستقل، مزد و حقوق بگیر و کارکن فامیلی بدون مزد و تعداد افراد بیکار خانوار می‌باشد.

فرم ۲- پرسشنامه‌ی جوانان (ویژه‌ی اعضای ۱۵ تا ۲۹ ساله خانوار):

این فرم به منظور تکمیل خصوصیات جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله‌ی عضو خانوار تهیه شده و شامل پنج بخش به شرح ذیل است:

بخش ۱- سؤالات عمومی: در این بخش اطلاعاتی مانند مهاجرت و دلیل آن، وضع زناشویی، وضع فعالیت همسر، سن در اولین ازدواج، تعداد فرزندان، تعداد خواهر و برادر، در قید حیات بودن پدر و مادر، وضع فعالیت، شغل و سطح تحصیلات پدر و مادر، وضع سواد و سطح تحصیلات فرد، سن ترک تحصیل وی و علت آن، وضع شغلی در کار هم‌زمان با تحصیل و نظرخواهی از جوان پاسخگو در مورد سطح تحصیلی، زمینه‌ی فعالیت، وضع شغلی، نحوه‌ی تأمین هزینه‌ی زندگی، شرایط مفید برای یافتن کار مناسب و مهم‌ترین خواسته در زندگی، و در نهایت جدولی برای درج فعالیت‌های مختلف افراد باسواد که به طور موقت یا دائم ترک تحصیل کرده‌اند و همچنین سؤالاتی در مورد وضع فعالیت در طول هفته‌ی گذشته برای تمامی جوانان، مورد پرسش قرار می‌گیرد که در مجموع شامل ۲۸ سؤال و ۳۵ زیر سؤال است. لازم به ذکر است که در این بخش با توجه به پاسخ سؤال‌ها، جوانان به ۴ گروه شاغل، بیکار، محصل و غیر محصل خارج از نیروی کار تقسیم می‌شوند که هر گروه بایستی به پرسش‌های بخش مربوط پاسخ دهند.

بخش ۲- جوانان شاغل: این بخش از فرم ۲ برای تمامی جوانانی که به یکی از ۴ سؤال مربوط به وضع اشتغال در هفته‌ی قبل از آمارگیری در بخش ۱، پاسخ مثبت داده و به این ترتیب شاغل شناخته شده‌اند، تکمیل می‌شود. بخش مذکور شامل ۴۰ سؤال و ۵۳ زیر سؤال می‌باشد که ۳۰ سؤال از تمامی افراد شاغل پرسیده می‌شود و علاوه بر آن ۴ سؤال ویژه‌ی جوانان شاغل مزد و حقوق بگیر و ۶ سؤال ویژه‌ی جوانان خود اشتغال (کارفرما و کارکن مستقل) است.

در سؤال‌های کلی، از جوانان شاغل در مورد فعالیت اصلی محل کار، شغل، وضع شغلی، محل استقرار و مجوز فعالیت کارگاه محل کار، زمان شروع کار، ساعت کار معمول در هفته و هفته‌ی گذشته، علت کم کاری در هفته‌ی گذشته، جستجو برای شغل دیگر و علت آن، احتمال حفظ شغل در آینده، نوع آموزش شغلی، تعداد تقاضای شغل و مصاحبه برای شغل فعلی، شرایط پذیرش شغل و دلیل اصلی عدم پذیرش شغل، حداقل درآمد ماهانه، مدت زمان جستجوی کار و مانع اصلی پیدا کردن کار، تعداد کارکنان در کارگاه محل کار، استفاده از تسهیلات وزارت کار و دسترسی به سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای، سؤال می‌شود و مزد و حقوق بگیران، در مورد نوع قرارداد کاری، عضویت در اتحادیه کارگری یا دلیل عدم عضویت، طریقه به دست آوردن شغل فعلی و امکانات و تسهیلات محل کار، و جوانان خود اشتغال، در مورد علت ترجیح خود اشتغالی به مزد و حقوق بگیر، تعداد افراد مزد بگیر یا کارکن فامیلی بدون مزد تحت اختیار، منابع تأمین سرمایه برای شروع کار، محل ارائه کالا یا خدمت، سود یا زیان در کار و مشکلات موجود در پیش برد امور شغلی، مورد پرسش قرار می‌گیرند.

بخش ۳- جوانان بیکار (فاقد کار، آماده و در جستجوی کار): این بخش از فرم ۲ برای جوانانی که در بخش ۱ این فرم، بیکار شناخته شده‌اند، تکمیل می‌شود و شامل ۱۵ سؤال و ۴ زیر سؤال است. جوانان بیکار در مورد مدت زمان آماده به کار و در جستجوی کار بودن، نوع شغل مورد نظر، شرایط پذیرش شغل و دلیل اصلی عدم پذیرش شغل، برنامه‌ی زندگی در مدت زمان جستجوی کار، تعداد تقاضای شغل و مصاحبه برای شغل مورد تقاضا، حداقل درآمد ماهانه مورد نظر، تمایل به تغییر محل سکونت برای پیدا کردن کار، مانع اصلی برای یافتن یک شغل